

DYFODOL I'R IAITH

SYLWADAU AR GYFER:

Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu:

**Trafodaeth ar Gwricwlwm drafft newydd arfaethedig Llywodraeth
Cymru**

Mehefin 26ain, 2019

Mehefin 2019

Cyswllt:

Ruth Richards

Prif Weithredwr

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

**Cynrychiolir Dyfodol i'r iaith ar Fehefin 26ain gan Wyn Thomas, sy'n Aeolod
o'r Bwrdd Rheoli**

Dyfodol i'r Iaith

Mae Dyfodol i'r iaith yn fudiad amhleidiol sy'n gweithredu er lles yr iaith Gymraeg. Nod y mudiad yw dylanwadu drwy ddulliau cyfansoddiadol ar sylwedd a chynnwys polisiâu cyhoeddus a deddfwriaeth er mwyn hybu twf a ffyniant y Gymraeg ym mhob maes polisi. Bydd yn gweithredu er budd Cymru a'i phobl, gan ennill cefnogaeth a pharch i'r iaith a sicrhau bod y Gymraeg yn fater byw ar yr agenda gwleidyddol.

Mae Dyfodol i'r iaith yn croesawu'r cyfle hwn i gyflwyno ein sylwadau i'r Pwyllgor Diwydiant, y Gymraeg a Chyfathrebu.

Sylwadau Cefndir

Mae Dyfodol i'r iaith yn croesawu'r cyfle hwn i gyflwyno sylwadau ar le Hanes a diwylliant Cymru yn y Cwricwlwm newydd. Mae croeso i fwriad Llywodraeth Cymru ddysgu Gymraeg ar hyd un continwrm ac i osod y Gymraeg mewn cyd-destun ehangach trwy annog dysgu ieithoedd eraill yn y sector cynradd. 'Rydym hefyd yn falch o ymrwymiad Cymraeg 2050 i sicrhau miliwn o siardwyr y Gymraeg erbyn canol y ganrif. Er mwyn sicrhau hynny, mae'n hanfodol creu ymwybyddiaeth o bwysigrwydd y Gymraeg fel rhan annatod o'n treftadaeth a gwneud hynny mewn modd ystyrlon yn y Cwricwlwm Hanes.

Mae'r Cwricwlwm arfaethedig yn seiliedig ar y pedwar Diben a'r Hyn sydd yn Bwysig ym mhob maes. Tra bod y pedwar Diben yn rhoi canllawiau cyffredinol defnyddiol, mae lle i'w dehongli mewn mwy nag un ffordd. Gall hyn arwain at drafodaethau bywiog neu anghydweld ymhlith arweinwyr y meysydd sydd yn rhan o Faes Dysgu a Phrofiad y Dyniaethau. Bydd yr her yn arbennig o astrus yn y Dyniaethau gyda Astudiaethau Busnes ac Astudiaethau Cymdeithasol yn elfennau ychwanegol i'w hystyried. Mae datblygiadau economaidd a natur y gymdeithas mewn unrhyw gyfnod, yn rhan annatod o astudio Hanes. Gall cynnwys yr elfennau ychwanegol yn statudol, gael effaith ar yr amser a ganiateir i ddysgu Hanes ym Maes y Dyniaethau.

Mae'r pum blaenoriaeth a elwir Hyn sydd yn Bwysig yn fwy manwl ac yn nodi sgiliau hanfodol wrth astudio Hanes megis bod modd dehongli digwyddiadau mewn mwy nag un ffordd. Ond mae'n drueni bod ambell Hyn sydd yn Bwysig, ac yn arbennig 3 a 4, yn cyfeirio at gymdeithasau cyfoes. Rhan hanfodol o ddysgu Hanes yn effeithiol yw dangos sut wnaeth y byd naturiol ddatblygu yn fwy "amrywiol a deinamig" a sut oedd cymdeithasau' gorffennol yn llai "cymhleth ac amrywiol". Nid yw dechrau o'r presennol yn addas wrth ddysgu Hanes.

Felly, mae croeso i'r cwestiynau sydd yn cael eu gofyn gan y Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu. Mae llawer o dystiolaeth bod angen datblygiad sylweddol ar Hanes Cymru yn ein hysgolion:

1. Adroddiad Dr Elin Jones i Lywodraeth Cymru yn 2013 yn nodi'n glir bod llawer o'r hanes a ddysgir yn ein hysgolion yn cael ei wneud o safbwynt Lloegr. Rhestrir Dr

Jones fel un o'r arbenigwyr gyfrannodd i lunio'r Cwricwlwm Dyniaethau. Mae'n hysbys nad yw hi yn hapus gyda'r argymhellion presennol.

2. Ychydig o flynyddoedd yn ôl cyflwynodd Huw Edwards ei gyfres "The Story of Wales", Bu rhaglen drafod ar ddiwedd y gyfres. 'Roedd sawl gwylwr wedi cysylltu i ddweud eu bod wedi dysgu am ddigwyddiadau yn ein hanes, am y tro cyntaf, wrth wyllo'r rhaglen. Gwnaeth dau fyfyrwr Blynnyddoedd 12/13 o ysgol uwchradd yn Sir Gaerfyrddin, gydnabod eu bod yn dysgu mwy am Hanes Cymru yn y gwersi Cymraeg na'r gwersi Hanes.
3. Yng Ngorffennaf 2018, 'roedd y Senedd yn trafod cyhoedduswydd i leoliadau hanesyddol o bwys yng Nghymru, ac yn benodol Llys Rhosyr, un o gartrefi tywysogion Gwynedd. Yn ystod y drafodaeth ar ddarparu taflenni gwybodaeth ar gestyll a safleoedd o bwys yn gysylltiedig â'r tywysogion , mi wnaeth y Prif Weinidog ar y pryd, Carwyn Jones, ddweud:
" A part of our history that I think has been neglected actually over the years because we know that Welsh History was not well taught in schools for many, many years and in some ways as a nation we are not well aware of our own history"
Rhoddodd groeso i bob ymdrech fyddai'n gwella dealltwriaeth o'r Canol Oesoedd.
4. Arolwg cyhoeddus y Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu yn ystod haf 2018. Yr ymateb mwyaf sylweddol, ymhlith y 2,500 gymerodd ran yn yr arolwg, oedd yr angen i "addysgu hanes, diwylliant a threftadaeth Cymru mewn ysgolion. Mae'r ymateb yn ategu sylwadau'r gwylwyr i raglen Huw Edwards "The Story of Wales".
5. Yng nghyd-destun amcanion Cymraeg 2050, byddwn hefyd yn pwysleisio pwysigrwydd cyd weu hanes yr iaith Gymraeg â hanes y genedl.

- **A fydd y Cwricwlwm newydd i Gymru yn cynyddu'r cyfleoedd sydd ar gael i addysgu hanes a diwylliant Cymru o safbwynt Cymru?**

Ceir ymgais gydwbybodol i geisio codi proffil Hanes Lleol a Hanes Cymru. Mae sôn am ddatblygu ymwybyddiaeth o dreftadaeth , *cynefin*, a Chymru yn ogystal â gweddill y byd. Sonir am gydbwysedd rhwng hanes lleol, hanes Cymru/Prydain ac astudiaethau byd eang. Mae'r pump "Hyn sydd yn Bwysig" yn cyfeirio'n gyson at gamu o'r lleol at bersbectif Cymreig ac yna edrych y tu hwnt ar weddill Prydain a'r Byd. Cytunwn yn gryf na ddylid cyfyngu dysgu Hanes i Hanes Cymru yn benodol. Yn wir, o ddysgu'r pwnc yn gronolegol gywir, gwelir nad oes modd gwneud hynny a bod cysylltiadau rhyngwladol yn mynd yn ôl i 4,000 O. C. Yn Oes y Saint, cyfnod sydd heb gael sylw teilwng trwyddi draw, cafwyd olion llestri o Bordeaux, Athen ac Alexandria nepell o ganolfan addysgol bwysig yr abad Illtud yn Llanilltud Fawr. Cytunwn felly bod angen gosod cyd-destun cynhwysfawr, rhyngwladol ac allgyrchol i Hanes Cymru.

Dymunwn bwysleisio fodd bynnag nad yw Hanes Cymru wedi derbyn sylw digonol yn y gorffennol yn ein cyfundrefn addysg (gweler ein pwyntiau 1-5 uchod). Mae angen i'r

Cwricwlwm arfaethedig wella'r sefyllfa ac nid yw "cynnig cyfle" yn ddigonol. Cafwyd cyfleoedd niferus i ddysgu Hanes Cymru yn y gorffennol, ond fel gwnaeth y Prif Weinidog ar y pryd, Carwyn Jones gyfaddef, ni fanteisiwyd arnynt.

- **Pa gyfleoedd fydd y cwricwlwm newydd yn eu cynnig ar gyfer addysgu hanes lleol a chenedlaethol Cymru?**

Mae croeso gofalus i'r pwyslais ar y cysyniad o "gynefin". Mae adroddiad Dr Elin Jones yn pwysleisio'r angen i gychwyn wrth eich traed ac yna camu i hanes Cymru, gweddill Prydain, Ewrop a'r byd tu hwnt. Yr hanes sydd o'u cwmpas sydd hawsaf i blant ifanc ei ddirnad. Ond bydd angen gofal wrth osod yr hanes mewn cyd-destun hanesyddol a'r syniad o amser. Dylai pob dosbarth gael Llinell Amser gan nodi'r prif ddigwyddiadau lleol, cenedlaethol, gweddill Prydain, Ewrop a'r Byd arni. Felly, byddai nodi sant lleol yn cael ei osod yn y chweched a'r seithfed ganrif tra byddai gwaith glo lleol yn cael ei osod yn y ddeunawfed neu'r bedwaredd ganrif ar bymtheg.

Ni ddylai dysgu hanes lleol gael ei ystyried fel cyfraniad digonol gan ysgol i ddysgu hanes Cymru. Bydd angen gosod yr elfen leol mewn cyd-destun Cymreig ac efallai cyd-destun ehangach. Wedi cyfnod Illtud, ciliodd nifer o'r saint i lecynnau tawel os nad dirgel. Byddai hyn yn cynnig cyfle arbennig i sôn am "gynefin" gan fod cymaint o leoedd yng Nghymru wedi eu henwi ar ôl sant. Ond yn yr un cyfnod ôl Rufeinig, 'roedd Brythoniaid mewn rhannau eraill o ynysoedd Prydain. Yn Ystrad Clud/Strathclyde, ysgrifennwyd y farddoniaeth Gymraeg gyntaf tua 600 O. C. a thiriogaeth Frythonaidd oedd yn Nyfnaint a Chernyw/Dumnonia. Gall hanes lleol arwain at gyfle i ystyried sefyllfaedd tebyg neu gyfoed y tu hwnt i'r *cynefin*.

- **Ym mha ffordd, os o gwbl, y bydd athrawon yn cael eu cyfyngu wrth addysgu hanes a diwylliant Cymru?**

Nid oes angen i'r pwyslais newydd ar hanes Cymru, sydd yn angenrheidiol oherwydd diffygion y cyfundrefnau blaenorol, gyfyngu ar athrawon o gwbl. O'r cyfnod cyn hanesyddol, trwy gyfnod y Rhufeiniaid ac Oes y Saint a nodwyd uchod, 'roedd cysylltiadau gyda Chymru â diwylliannau y tu hwnt i Glawdd Offa. Effeithiodd y Gwyddelod, Sacsoniaid a'r Llychlynwyr ar Gymru wedi ymadawiad y Rhufeiniaid. Gellir cymharu effaith sylweddol y Llychlynwyr ar yr Alban a Dwyrain Lloegr gyda'r dylanwad llai ar Gymru oherwydd ffactorau daearyddol.

Ni fyddai trafod Tywysogion Cymru yn cyfyngu ar y cyfle i fanylu ar ymosodiadau'r Normaniaid/ Saeson. Yn wir, byddai angen sôn am dwf y tywysogaethau yn Lloegr cyn dyfodiad y Normaniaid a'u goresgyniad gan y milwyr o ogledd Ffrainc, oedd hefyd yn concro rhannau eraill o Ewrop mor bell i ffwrdd â Sicily. Nid oes modd anwybyddu'r Drefn Ffiwdal a phwysigrwydd yr Eglwys yn ystod y Canol Oesoedd. Ond tanlinellodd Carwyn Jones y diffyg gwybodaeth sydd gennym am y cyfnod ac mae'n rhaid i ddisgyblion Cymru ddysgu am Owain Gwynedd, yr Arglwydd Rhys y ddau Lywelyn ac Owain Glyndŵr, o leiaf. Mae'r tywysogion yn enghraifft o'r frwydr dros hawliau Cymru, ond 'roeddent yn barod iawn i gysylltu gyda pobl ddylanwadol o'r tu hwnt i'r wlad. Siwan, merch anghyfreithlon y Brenin

John oedd gwraig Llywelyn Fawr ac 'roedd y Mortimers a'r Percies yn gynghreiriaid i Owain Glyndŵr.

Mae'r cysylltiadau â Lloegr yn tynhau wedi Deddf Uno 1536 – *“That his said Dominion of Wales shall be, stand and continue forever henceforth incorporated, united and annexed to and with his Realm of England”* oedd geiriau'r ddeddf. Mae hyn yn drobwynt yn ein hanes, ac o ddysgu'r pwnc yn gronolegol gywir, byddai disgyblion yn dod i ddeall bod Oes y Tywysogion ar ben. Tyrrodd nifer o Gymry blaenllaw i Lundain adeg y Tuduriaid a chryfhaodd y berthynas rhwng Cymru a Lloegr. Wrth i forwyr ddarganfod gwledydd oedd yn newydd iddynt, aeth Cymry yn ogystal ag Albanwyr a Saeson i grwydro ymhellach. 'Roedd Cymry yn berchnogion caethweision ond hefyd yn flaengar yn natblygiad y diwydiant glo yn yr Unol Daleithiau. Enwyd Hughesovka [Donetsk heddiw] ar ôl y Cymro sefydlodd y gwaith mewn tref sydd bellach yn rhan o Wcráin. Yn 1916 daeth yr hogyn a fagwyd yn Llanystumdwy yn Brif Weinidog ar yr ymerodraeth gryfaf yn y byd.

Gosod ein hanes a'n diwylliant yn ei gyd-destun ar hyd y canrifoedd sydd ei angen. O'i ddysgu'n gywir ni ddylai addysgu ein hanes a'n diwylliant gyfyngu ar athrawon ond yn hytrach gynnig cyfle i gyfoethogi dealltwriaeth y disgyblion o'n hanes a'n diwylliant unigryw; a hynny mewn mwy nag un cyd-destun.

- **Sut y gallai'r broses o addysgu hanes a diwylliant Cymru gael ei heffeithio gan y cam o roi mwy o ddisgresiwn i ysgolion benderfynu ar gynnwys yr hyn a addysgir?**

Credwn fod hyn yn berygl gwirioneddol.

“while the Programme of Study for History suggests topics for teaching, the curriculum is non-prescriptive, allowing each school the flexibility to choose the detailed topics, the balance of local and Welsh history..... this in turn is meant to allow teachers to create a scheme of work which is tailored to their interests” oedd ateb dderbyniwyd ar ran yr Ysgrifennydd Addysg gan fudiad hanes.

Mae'r ymdrech i leihau pwysau gwaith y proffesiwn i'w groesawu ond mae sawl maes heblaw'r cwricwlwm ble medrid fod wedi gwneud hynny. Mae'r dyfyniad uchod yn codi nifer o broblemau, yn arbennig o ran dysgu Hanes.

Mae'n tanseilio honiad yr Ysgrifennydd Addysg wrth sôn am *“Addysg yng Nghymru: Cenhadaeth ein Cenedl”*. Os gall pob ysgol unigol benderfynu ar gynnwys yr hyn sydd i'w ddysgu, go brin bydd arlliw cenedlaethol arno. Dylai disgyblion adael ysgolion Cymru gyda chorff cyffredin o wybodaeth am y wlad ble cawsant eu haddysgu, pa mor fras bynnag fo hynny oherwydd cyfyngiadau amser. Pen draw anffodus posibl yr athroniaeth bresennol yw mai ond plant Hen Dŷ Gwyn ar Daf neu Sir Gaerfyrddin fydd yn dysgu am ddeddfau rhyfeddol Hywel Dda a dim ond disgyblion Casnewydd, Blaenau Gwent a Llanidloes am y Siartwyr.

Mae'r Llywodraeth eisoes wedi derbyn yr egwyddor o ragnodi. Penderfynwyd bydd y Gymraeg yn cael ei ddysgu fel un pwnc yn y dyfodol. Mae croeso i'r penderfyniad gan

Dyfodol i'r iaith. Mae'r pedwar Diben a hefyd yr Hyn sydd yn Bwysig wedi eu rhagnodi ym mhob Maes Dysgu a Phrofiad. Rhaid ymestyn yr egwyddor i Hanes a chlustnodi 'r digwyddiadau allweddol dylai pob disgybl wybod amdanynt cyn gorffen astudio'r pwnc. Mae modd sicrhau cydbwysedd rhwng rhagnodi'r digwyddiadau pwysicaf y dylasai pob disgybl wybod amdanynt a rhyddid proffesiynol yr athrawon. Yn ei gampwaith "Hanes Cymru" mae John Davies yn nodi mai ar ôl Dewi a Theilo yr enwyd y mwyaf o eglwysi yng Nghymru. Felly, byddai'n ofynnol i bob disgybl dysgu am y ddau sant yma. Ond byddai rhwydd hynt iddynt gyfeirio at eraill, efallai un o'u cynefin.

Cwricwlwm bratiog a di-gyswllt sydd yn cael ei gynnig ar gyfer Hanes ar hyn o bryd ac nid yw'n dderbyniol.

Y Cwricwlwm a'r Gymraeg:

Mudiad i hybu a hyrwyddo'r Gymraeg yw Dyfodol i'r iaith, a manteisiwn ar y cyfle hwn i ymhelaethu ar ein hawydd i gyfrannu at y drafodaeth hon ar le Hanes yn y cwricwlwm newydd.

Ar ddechrau'r adroddiad hwn, datganwyd pwysigrwydd yr iaith Gymraeg i Hanes y genedl. Yng nghyd-destun amcanion Cymraeg 2050, credwn fod hyn yn gwbl hanfodol, a bod codi ymwybyddiaeth eang o'r Gymraeg a'i phwysigrwydd diwylliannol a hanesyddol yn gyfraniad sylfaenol tuag at y nod uchelgeisiol hwn.

Ar lefel cwbl ymarferol, rhaid datgan bod y rhan fwyaf o'n hanes wedi digwydd drwy gyfrwng y Gymraeg. Yn y pumed a'r chweched ganrif esblygodd y Frythoneg i fod yn Gymraeg cynnar. Yn y ddegfed ganrif, Cymraeg oedd iaith Deddfau Hywel Dda oedd yn disgrifio'r gymdeithas ar y pryd ac yn tanlinellu lle gwagedd yn y gymdeithas. Hyd yn oed wedi'r Ddeddf Uno, mynnodd Elizabeth 1af bod Beibl Cymraeg ym mhob eglwys yng Nghymru. Nid oedd y werin yn deall Saesneg. Cymraeg oedd iaith emynau William Williams ac Ann Griffiths wrth iddynt geisio achub eneidiau'r Cymry yn y ddeunawfed ganrif. Yn yr un cyfnod, heblaw am dde Sir Benfro, Cymraeg oedd iaith ysgolion rhyfeddol Griffith Jones ddenodd sylw Catrin Fawr o Rwsia ar y pryd, ac UNESCO yn yr 1950au. Cymraeg oedd iaith toreth o gylchgronau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg, iaith nifer o gyfrinfeydd y Siartwyr ac iaith 70% o drigolion Merthyr yn 1891. Sefyllfa gymharol newydd yn ein hanes yw pobl yn methu siarad Cymraeg ac mi ddylai disgyblion Cymru ddeall hynny.

Mae Dyfodol i'r iaith yn canmol bwriad Llywodraeth Cymru wrth iddi osod y nod o sicrhau miliwn o ddefnyddwyr y Gymraeg erbyn 2050. Mae nifer o strategaethau i'w gweithredu er mwyn cyrraedd y nod. Un ohonynt yw sicrhau fod pobl ifanc Cymru yn ymwybodol o'u treftadaeth a pherthnasedd y Gymraeg yn y broses o lunio Hanes a hunaniaeth.

"For students to acquire a threatened language such as Welsh in an active rather than a passive way, the teaching of the language must generate identity investment – students must take ownership of the language and see it affirming and adding to their identities" [sylwadau a thanlinelliad yr arbenigwr ar ddwyieithrwydd, Jim Cummins yng Nghaerfyrddin 2013]

Felly, mae gwir angen cryfhau safle hanes Cymru a phwysigrwydd y Gymraeg yn yr hanes hynny wrth gyflwyno'r cwricwlwm newydd, fel rhan o'r broses o ddwysau ymwybyddiaeth pobl ifanc Cymru o'u treftadaeth.